

TOPLUMSAL YAPTIRIMLAR *

A.R. Radcliffe - Brown
(Çeviren: Mehmet Tevfik Özcan)

Her bir toplulukta alışılmış olan ve o topluluğu karakterize eden belli davranış biçimleri bulunur. Bu kabıl davranış biçimlerine teamüller (usages) denilebilir. Bütün toplumsal teamüller arkalarında toplumun otoritesine sahiptir; fakat bunların arasında bazıları yaptırımlandırılmıştır, diğerleri yaptırımlandırılmamıştır. Bir yaptırım, toplum veya üyelerinin önemli bir miktarının davranış biçimine gösterdiği tepkidir; bununla [davranış] onanır (pozitif yaptırım) veya onanmaz (negatif yaptırım) Yaptırımlar, daha ileri bir şekilde, yayılmış(difused) veya örgütlü(organised) olup olmadığına göre de ayırd edilebilir, birinciler onama veya onamama hakkında topluluğun bireyler olarak davranan üyelerinden kendiliğinden çıkan ifadelendir; bu arada ikinciler belli geleneksel veya üyelerce tanınmış usulle (procedure) vücuda getirilen toplumsal eylemlerdir. Şurası anlamlıdır ki, bütün insan toplumla-

rında negatif yaptırımlar potitif olanlardan daha kesindir. Davranış kuralı olarak tanımlanabilen toplumsal yükümlülükler, bunları gözetmedeki hata, belli türlerdeki negatif yaptırımı gerektirir. Bunlar, böylece, örneğin geleneğe dayalı teknik usuller gibi, yükümlülük getirmeyen toplumsal teamüllerden ayrılır.

Bir toplulukta yaşayan yaptırımlar, bireyde davranışını teamüle (genel olarak toplumsal normlara-Çn.) uyum içinde düzenlemesi için motif oluştururlar. Bunlar etkilidir; birincisi, bireyin onamayı elde edebilme ve çevresinin kınamasından kaçınma arzusu, belli ödülleri kazanabilmesi veya toplulukça ortaya konulan veya tehdit olarak bildirilen belli tür cezalardan kaçınması arzusuyla; ve ikincisi, olgusalılıkta, kendi çevresinin yaptığına benzer yolla onama ve onamama yargıları ile birlikte belli davranış biçimlerine tepki göstermeyi öğrenerek, dahası standartlarla kendi davranışını hem davranıştan önce hem de sonra değerlendirir, bununla kendisinin de mensup bulunduğu toplulukta cari olana az ya da çok yakınlıkta uyum gösterir. Bilinç denilen şey bu yüzden, en geniş anlamıyla, bireyde

* Makale, "Social Sancitions" başlığıyla, ilk kez *Encyclopedia of the Social Sciences*, Vol XIII, New-York, Macmillan Co., 1933, pp. 531-4'de yayınlanmıştır. Çeviriye esas olan metin yazarın makalelerinin toplandığı *Structure and Function in Primitive Society*, Ed. by. E.E. Evans - Pritchard and Fred Eggan, New-York, The Free Press, 1965, pp. 205-11'den alınmıştır.

toplumun yaptırımlarına gösterilen yansıdır(reflex).

Yaptırımlar hakkındaki araştırma, toplumun tasvip etmeme yargısının yöneldiği üyesine tepkisini içine alacak şekilde, yayılmış negatif yaptırımların düşünülmesiyle başlamak yerindedir. Bu tür tepkilerde sadece derece -çünkü tasvip etmeme hissolunur ve değişik yoğunluk dereceleriyle ifade olunur- farkları değil, fakat tür farkları da bulunur. Bu farkların tanımlanması ve sınıflandırılması zordur. Örneğin, İngiliz dilinde bireysel davranışı tasvip etmemeyi ifade eden çok sayıda sözcük vardır; bunlar, nezaketsiz (discourteous), kaba(ummannerly), uygunsuz (unseemly) ve liyakatsizden(unworthy), yakışsız(improper), güvenilmez(discredibile), şeref-siz(dishonourable) ve itibara layık değil'e(disreputable), [buradan] edepsiz(outrageous) ve rezile(infamous) kadar değişiklik gösterir. Her toplum veya kültür davranışı yargılamada kendine özgü bir tarza sahiptir ve bunlar, ilk örneklerinde, uygun surette sözcük dağarcıkları içinde araştırılabilir. Fakat, değişik tiplerdeki toplumların karşılaştırmalı araştırması ortaya konulunca ya kadar, daha ileri şekilde yayılmış negatif yaptırım türlerinin sistematik sınıflandırılması olanağı yoktur. Şimdilik, negatif moral veya etik yaptırım, davranışı uygun görülme-yen kişiye yönelik şekilde topluluğun davranışı reddetmesinin tepkisi olarak tanımlanabilir; moral yükümlülükler gözlemlenemese de, bundan dolayı, bu tür bir tepkiyi ortaya çıkaran davranış kuralı şeklin-

de düşünülebilir. Bir diğer ayırd edilebilir yaptırım, bireyin davranışının akranları tarafından alay etme ile karşılandığı durumdadır; bu, *satirik*(a.b.ç.Çn.) (satirical) yaptırım denilen şeydir. Negatif yaptırımlardan daha az belirgin olan yayılmış pozitif yaptırım çeşitlerini buna dayanarak sınıflamak, haliha-zırda daha zordur.

Yukarıda açıklanan yayılmış yaptırımlar dinsel(terimin geniş bir kapsamı içinde) denilen yaptırımlardan ayırd edilebilmelidir; bunlar, doğaüstü yaptırımlar ve mistik yaptırımlar şeklinde de adlandırıldı, fakat bu terimlerin her ikisi de doyuruculuğu olmayan ifadelere sahiptir. Dinsel yaptırımlar, kendileri tarafından yükümlü kılıcı sayılan belli inançların varlığı ile, herhangi bir muayyen toplulukça oluşturulur; bu nedenle belirtilen yaptırım, sadece, içinde varlığını sürdürdüğü dinsel topluluk sınırlarındadır. Onlar(dinsel yaptırımlar-Çn.), kendi dinsel durumu içinde ya arzulanan(iyi) ya da arzulananmayan(kötü) yönde, birey tarafından ortaya konulan bir değişikliklikle şekil kazanan belli hareketlerdir. Belli eylemler, tanrıları veya ruhları hoşnut eden veya onlarla arzulanan ilişkileri inşa eden şeklinde düşünülürken, diğerleri onları hoşnutsuz bırakan veya bir şekilde arzulanan uyumlu ilişkileri yok eden olarak düşünülür. Bu örneklerde bireyin dinsel durumu, onun kişileşmiş tinsel varlıklara (personal spiritual beings) yönelik ilişkisinece belirlenmek biçiminde ortaya çıkarılır. Dinsel durumdaki değişme, bir başka yerde eylemin kendisinin hazır

sonucu gibi düşünülebilir, kendisinin belli kişileşmiş tanrı veya ruh üzerindeki etkisi ile aracılık edilmiş değildir; bu görüş, sadece, daha basit yapıdaki toplumların bir çoğunda değil, fakat özel bir form içinde, Budizm ve diğer gelişmiş Hind dinlerinde de ortaktır. Günah, negatif dinsel yaptırım altında yer alan(toplanan-Çn.) herhangi bir davranış biçimi olarak tanımlanabilir; günahın karşıtı için kolay kullanılabilir bir terim mevcut değildir, bu dinsel bir mükafatı veya arzulanan kuttörenselle durumu yaratan bir eylemdir.

Dinsel yaptırımlar, arınma, kurban verme, nedamet, itiraf ve tövbe etme gibi toplumca emrolunan veya tanınan usullerle ortadan kaldırılabilen veya etkisinden kurtulunabilen en memnuniyetsiz kuttörenselle veya dinsel durumlarla(kirlilik, temizliğini yitirme, günahkârlık) bağlantılıdır. Bu kefarete törenleri, bir veya diğer yolla davranma olarak düşünülen günahın mevcut olup olmadığı üstünde toplanarak, tanrılar veya ruhlar üzerindeki, ya hemen ya da dolayısıyla etkileri aracılığıyla davranmak şeklinde de düşünülebilir.

Modern batı uygarlığında, bir günah, ister istemez, genellikle bir iradi eylem veya düşünce olarak ele alınırken, basit (ilkel-Çn.) toplumların bir çoğunda idare dışı bir eylem günaha ait verili sınırların içine dönebilir. Hastalık -örneğin Hebrew'lar arasında cüzzam sıklıkla, kuttörenselle veya dinsel kirlenmeye benzer ve bundan dolayı kefarete veya kuttörenselle arınmayı gerektiren şeklinde düşünülür. Kuttörenselle ve-

ya dinsel bir kirlilik durumu, normalde, bireye yönelik hazır veya nihai bir tehlike olarak düşünülür; ilgili kişinin hasta olacağına ve muhtemelen öleceğine inanılabilir. Bazı dinlerde dinsel yaptırımlar, bireyin yaşamında işlediği günahların karşılığını yaşamı bittiğinde belli şekillerde çekeceği şeklindeki bir inanç biçimini alır. Birçok örnekte, kuttörenselle olarak kirliliğe olan bireye, sadece kendisine değil, ilişkiye geçtiği bireylere veya bütün olarak topluluğa yönelik tehlike kaynağı olarak bakılır. O kişi, bu yüzden, az veya çok bir süre için veya hatta daimi şekilde topluluğun sosyal yaşamının dışında tutulabilir. Daima değilse de, sıklıkla zorunlu olan arınma usulünü yerine getirmek [şeklindeki] bir yükümlülük, bu yüzden günahkâr veya kirliliğe şahsın sırtına biner.

Böylece, yukarıda işaret edilen inançların mantık ve kavramlarıyla, dinsel yaptırımlar diğer yayılmış yaptırımlardan ayrılır, bunlar herhangi bir kolay yolla tanımlanamaz veya açıklanamaz. Benzer inançlar, bir dereceye kadar talihle ilişki içindeki büyüsel pratikler ve usullerin altında yatar; halbuki onlarla (dinsel yaptırımlarla-Çn.) bağlantı içindeki dinsel pratikler ve inançlar verili bir dinsel toplulukta yükümlü kılıcıdır; öncekiler geleneğe dayalı, fakat yükümlü kılıcı olmayan teknik usullerle karşılaştırılabilir durumdadır.

Örgütlü yaptırımlar, sıklıkla dine ait inançların nüfuzu altında, yayılmış yaptırımların gelişmişisi olarak düşünülmelidir. Örgütlü pozitif yaptırımlar veya *premlial*(a.b.ç.,

prim veya mükafatla ilişkili-Çn.) yaptırımlar seyrek olarak önemli bir genişliğe ulaşır. Özel ikramiyeler(pensions) gibi parasal ödüller de dahil olmak üzere, onurlar, nişanlar, ünvanlar ve liyakatten kaynaklanan diğer mükafatlar bireye toplulukça bütün olarak verilir; bunlar modern toplumların karakteristikleridir. Yazısız (ilkel- Çn.) toplumlar da bir düşmanı öldürmüş insana, bazı özel rütbelere takma veya başka şekillerde kendini diğerlerinden ayırd etme hakkı verilebilir.

Örgütlü negatif yaptırımlar, ki bunlar arasında ceza hukukunun yaptırımları önemlidir, davranışı toplumun hoşnutsuzluğuna konu olan kişiye yönelik şekilde önceden tanınmış belirgin usullerdir. Bu tür usullerin birçok değişik biçimi bulunur; en önemli ve yaygın olanları şöyledir: örneğin, dikkatlerin kişi üzerinde toplanması suretiyle, sonuna kadar zorlayıcı şekilde kamuya teşhir edilmesindeki gibi, açıkça dışlanma veya küçümsemeye konu olma; medeni veya dinsel haklarını kaybetmek de dahil olmak üzere, toplumsal yaşamdaki ve verdiği haklardaki tam katılımından geçici veya daimi dışlanma; tamı tamına yükselmeye ait pozitif yaptırımın tersine şekilde, sosyal hiyerarşideki yeri spesifik şekilde kaybetme veya rütbenin indirilmesi; para cezası, zora dayalı el koyma veya malların yok edilmesi suretiyle, mülkiyetin kaybedilmesi cezası; bedensel acı verme cezası; organ kesme veya dağlama, ki bunda, acı geçici olarak tasvip edilmemeyi daimi surette sergilemek için verilir; sürgünle ya-

pıldığı üzere, topluluktan daimi surette dışlanma; hapis cezası; ölüm cezası. Siyasal, askeri veya dinsel mahiyette kurulu bir otoritenin tayin ettiği durumlarda, bu yaptırımlar hukuksal yaptırımlardır.

Herhangi bir verili toplumda az veya çok sistematik bütünlüğe dayanan farklı birincil yaptırımlar toplumsal denetim (kontrol - Çn.) mekanizmasını inşa ederler. Gerçi, farklı toplumlar değişiklik göstermekle ve herhangi bir kısa formülendirme içinde ifade edilmemekle birlikte, dinsel yaptırımlarla ahlaksal yaptırımlar arasında yakın bir ilişki vardır. Yüksek düzeyde dünyevileşmiş modern devletler dışta bırakılmak koşuluyla, bütün toplumlar da ceza hukukunun yaptırımları dinsel inançlarla yakın bir bağlantıyı sergilerler.

Bu birincil toplumsal yaptırımlardan sonra ve bunlara dayanan belli yaptırımlar vardır; bunlar ikincil olarak ifade olunabilir; bunlar, kişi veya grupların eylemleriyle üstünde etkide bulunduğu diğer kişi ve gruplara ilişkindir. Örneğin, çağdaş medeni (Özel- Çn.) hukukta, bir bireye verdiği zararları ödemesi mahkemece buyrulduğunda, buyruğun arkasındaki birincil yaptırım mahkemenin [zarar veren] bireyin mülkiyetine zorla el koyması, hapsedmesi veya başka şekilde eğer mahkemeye itaati sona ermişse, itaatsizliği nedeniyle cezalandırmasıdır. Böylece, ikincil yaptırımlar, genellikle temsilcileri aracılığıyla olmak üzere, bir toplulukça veya topluluğun tasvibiyle bireylerce, belli kabul olunmuş haklar ihlal olundu-

ğunda ortaya konulan usullerden ibarettir. Bunlar, zararı çekenin tatmine hak kazanmış olduğu ve bu tür bir tatminin zararın miktarına bir şekilde oranlandığı genel prensibi üzerine temellenir.

Bu usullerin bir bölümü, toplumsal olarak uygun görülen, denetlenen ve sınırlandırılmış öç alma anlamındaki karşılık verme (retaliati-on) fiillerinden ibarettir. Bu suretle, bir Avustralya kabilesinde, bir insan diğerine karşı bir saldırı ika etmişse, zarar görenin, sıklıkla yaşlılarca ifade edilerek, kamuoyunca belli sayıda mızrak veya bumerangı-nı zarar verene fırlatması veya bazı örneklerde kalçasına saplaması izni verilir. Zarar verene bu türden tatminin verilmesi sonrasında, artık o, saldırgana yönelik olarak kötü duygulara fazlaca sığınmaz. Yazısız toplumların birçoğunda; bir bireyin öldürülmesi, öldürülenin mensup olduğu grubun saldırganın veya saldırganın grubunun başkaca üyesini öldürmek suretiyle tatmini hakkını verir. Düzenli kan gütmede (vengeance) saldırgan grubun bunu adalete dayanan bir eylem olarak teslim etmesi ve daha ileri bir karşılığa teşebbüs etmemesi gerekir. Bu tür tatmin edilenler, düşmanca duygular için daha fazla zemine sahip olmamalıdır.

Zarar nedeniyle tatmine düello yoluyla da ulaşılabilir; bu bireyler arasında tanınmış ve kontrollü bir çatışmadır veya bu çatışmaların iki grup arasında yapılmasıdır. Avustalya kabilelerinde mızraklar, bumeranglar, sopalar, kalkanlar veya taştan yapılmış bıçaklarla yapılan,

eğer işlerin çok ileri gittiğini düşünürlerse aracılıkta bulunmaya hazır kişilerin izlediği düello, tek taraflı karşılık vermenin sıklıkla rastlanan uygun alternatifidir. Bu aynı kabilelerde, bazen, oyun kurallarını gözetten diğer grupların hazır bulunduğu, benzeri düzenli çatışmalar vardır. Çok zaman bu gruplar arası çatışmalarla savaşı ayıran çizgiyi çekebilmek güçtür; gerçekten, bu çatışmalar, muhtemelen, uygarlaşmış toplumlardan ziyade, ilkel olanların savaş karakteristiklerinin özel bir türü olarak düşünülebilir. Buna dayanarak, sıklıkla, savaş düelloya benzer şekilde bir ikincil yaptırım olarak düşünülebilir. Eğer hakları ihlale uğrayacaksa, siyasal bir grup haklarının tanınmasını savaş tehdidiyle sürdürür. En basit yapıdaki toplumlarda bile, savaşta belli eylemlerin doğru, diğerlerinin yanlış ve savaş ilanının belli durumlarda haklı, diğer durumlarda haksız olduğu kabul olunur; bu yüzden, savaş davranışı belli ölçüde yayılmış yaptırımlarca denetlenir.

Tazminat, tatminin verilmesi ve alınması anlamında karşılık vermenin bir alternatifi olarak bulunur. Tazminat, hakların ihlalinin etkilerini ortadan kaldırmak veya nötralize etmek için bir kişi veya grup tarafından diğer kişi veya gruba verilen (iktisadi) değere sahip şeydir. Tazminat, belli özel durumlarda yükümlülük oluşuyla (yani yayılmış veya örgütlü bir yaptırma tabi oluşu nedeniyle) kızgınlığı yatıştırmaya yönelik hediyelerden eylemsel olarak ayırd edilebilir. Bu ödeme, haklarına tecavüzden kaynaklanan bek-

lenti içinde, onu alan kişi veya kişilerin kabulüyle yapılmıştır; bu bir tazminat olarak düşünülebilir. Böylece, çok sayıda toplumda bir kadını eş olarak almak, ailesi ve hısımlarının haklarının ihlali olarak düşünülür; neticede, onlar (aile veya hısımları - Çn.) kadından ayrılmayı kabul etmeden önce, bir tazminatı veya bu yolda bir sözü almış olmalıdır. Bu durumlarda (cases) tazmin etme usulü, mülkiyet haklarının bir bedel mukabilinde eldeğiştirmesi olan alım satımla bazı benzerliklere dayanır.

Okuryazar olmayan toplumların birçoğunda tazmin etme usulleri kamuoyunun yayılmış yaptırımı koşullarında vücut bulur; bu bireyi haklarını ihlal ettiği bireye tazminat ödemeye zorlar. Bazı toplumlarda, zarara uğrayan şahsın saldırganın mülkiyetine zorla elkoymak suretiyle tazmini kendi kendine gerçekleştirmesi yolunda kabul edilmiş bir hak vardır. Toplum siyasal olarak örgütlendiğinde, yayılmış yaptırımlarla desteklenen karşılık verme ve tazmin etme usulleri, yerlerini ceza tayin edebilen yargısal otoritelerin iktidarınca desteklenen hukuksal yaptırımlara bırakır. Böylece, medeni (özel-Çn.) hukuk ortaya çıkar; haklarının ihlaline maruz kalan kişi, böylece, zararın giderimi (repara-

tion) veya eski halin iadesini (restitution), sorumlu şahıstan kaynaklanan şekilde elde edebilir.

Toplumsal yaptırımların işlevleri düşünüldüğünde, en önemli taraf, yaptırım uygulanan kişi üzerindeki etkileri değil, fakat bundan daha fazla, içinde yaptırımların uygulandığı topluluktaki genel etkileridir. Zira, her bir yaptırım uygulaması toplumsal duyguların toplulukça dolaysızca onaylanmasıdır ve yaptırımlar bu duyguları sürdürmek için önemli, muhtemelen asli, bir mekanizmi inşa eder. Kısmen örgütlü negatif yaptırımlar ve büyük ölçüde ikincil yaptırımlar, bazı olayların gerçekleşmesiyle ortaya çıkan toplumsal *dysphoria*'ya (a.b.ç., sağlığını kaybetmek veya hastalık durumu -Çn.) ait bir durumun ifade olunmasıdır. Yaptırımın işlevi, olayın gerçekleşmesiyle etkilenen duygulara kesin bir kolektif ifade kazandırılması sayesinde toplumsal *euphoria*'nın (a.b.ç., sağlık durumu) yeniden kurulmasıdır, tıpkı birincil ve belli ölçüde ikincil yaptırımlarda veya topluluğun içindeki bir uyumsuzluğun (conflict) ortadan kaldırılmasında olduğu üzere. Yaptırımlar, böylece, topluluk cephesinden onun birliğini etkileyen olaylara tepki olduklarından, sosyolojiye yönelik olarak birincil öneme sahiptir.